
مظاهر جاهلیت زنان و برخورد با آن در منظومه فکری رهبری

الهه عبدالعلی نژاد^۱

چکیده

پدیده مورد مطالعه در این پژوهش، مظاهر جاهلیت زنان است. جاهلیت، بر حالتی اطلاق می‌شود که فرد از مسیر عبودیت حق تعالی خارج شده و مخالف معیارهای حقیقی اسلام رفتار می‌کند. طبق فرمایش رهبر معظم انقلاب، امروزه شاهد بازگشت به جاهلیت، خصوصاً در عرصه زنان و خانواده هستیم. ایشان، مکرراً به مظاهر جاهلیت مدرن اذعان داشته و هشدار داده‌اند؛ از این‌رو تحقیق حاضر با روش توصیفی تحلیلی با هدف شناسایی مظاهر جاهلیت زنان از منظر رهبری نگاشته شده و به این دستاوردها رسیده است: مصادیق جاهلیت زنان عبارت‌اند از: نگاه شیء‌انگارانه و منفعت‌طلبانه به زن، خودنمایی و تبرّج زنان، رواج فحشا و خشونت نسبت به زن و.... راهکارهای برخورد با این جاهلیت، شامل نهادینه کردن نگاه متعالی به زن، اولویت‌دادن به همسر داری و فرزندپروری، ورود زن به تمام عرصه‌ها با رعایت حجاب، پرهیز از مدگرایی و مصرف‌گرایی و... می‌باشد.

کلیدواژه‌ها: منظومه فکری رهبری، مظاهر جاهلیت زنان، عرصه فرهنگی.

مقدمه

زنان در طول تاریخ پیوسته با جاهلیتی پایدار روبه‌رو بوده‌اند در میان اعراب قبل از بعثت رسول گرامی اسلام، اندیشه‌ی شیء‌انگارانه‌ی زن، مبین اوج جاهلیت قبل از اسلام می‌باشد؛ به‌طوری‌که در این دوره در منطقه عربستان، زن مقهور اراده‌ی مرد بود. مرد می‌توانست آن‌گونه که می‌خواست با زن رفتار کند و از حق فروش، کشتن، زدن و آزار دادن برخوردار بود. زن در بسیاری موارد در پذیرفتن و نپذیرفتن شریک زندگی‌اش اختیاری نداشت. (نصیری، ۱۳۸۶، ۵۲-۵۱)

از آیات قرآن نیز چنین استفاده می‌شود که زنان در دوران جاهلیت هیچ مقام و منزلتی نداشتند. حرمت آنان به حدی سقوط کرده بود که پس از مرگ همسران خود، مثل بقیه ماترک و میراث شوهر، به ارث برده می‌شدند: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرِهًا» (نساء/۱۹)

اعراب جاهلی نگاه نفرت‌آمیز به جنس مؤنث داشته و با خشونت با آن‌ها رفتار می‌کردند داستان زنده به گور کردن دختران، مشهورتر از آن است که نیاز به شرح و تفصیل داشته باشد. (نحل/۵۹-۵۸ و انعام/۱۵۱)

در جاهلیت قبل از اسلام، زنان نیز قدر و منزلت خود را نمی‌شناختند و با خودآرایی و عرضه‌ی زینت و زیور خود در مجامع عمومی به خودنمایی می‌پرداختند. قرآن کریم از این شیوه ظاهر شدن در برابر دیدگان دیگران به «تَبَرُّج» تعبیر نموده و می‌فرماید: «وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى» (احزاب/۳۳) مفسرین با نظر به آیه مذکور وجود دو جاهلیت را اثبات نموده‌اند؛ یکی اولی و دیگری آخری. منظور از جاهلیت اولی، همان جاهلیت مقارن عصر پیامبر؟ ص؟ بوده است. (قرشی، ۱۳۷۱، ج ۲، ص ۸۰).

مکارم شیرازی ذیل همین آیه می‌نویسد: «جمعی از مفسران در تفسیر «الجاهلیة الاولى» در آیات مورد بحث گرفتار شک و تردید شدند. گویی نتوانستند باور کنند که بعد از ظهور اسلام، نوعی دیگر از جاهلیت در جهان پا به عرصه وجود خواهد گذاشت که جاهلیت عرب قبل از اسلام در مقابل آن موضوع کم اهمیتی خواهد بود ولی امروز این امر برای ما که شاهد مظاهر جاهلیت وحشتناک قرن بیستم هستیم کاملاً حل شده است و باید آن را به حساب یکی از پیشگوئیهای اعجاز‌آمیز قرآن مجید گذارد». (مکارم شیرازی و همکاران، ۱۳۷۴، ج ۱۷، ص ۲۹۱)

رهبر معظم انقلاب نیز نسبت به بازگشت جاهلیت در عصر حاضر هشدار داده و فرموده‌اند: دستگاه‌های سیاسی غرب، مروّج همان جاهلیتی هستند که هدف از بعثت پیامبر؟ ص؟ زدودن آن‌ها بود، بی‌عدالتی، تبعیض، نادیده گرفتن کرامت انسانی، عمده کردن مسائل جنسی و تبلیغ گسترده تبَرُّج زنانه، همه از مظاهر تمدن فاسد غربی است که در واقع بازگشت به همان جاهلیت است، اما با شیوه‌ها و ابزار مدرن. (خامنه‌ای، ۱۳۹۳/۳/۶)

نویسنده تفسیر نور نیز بیان می‌دارد که جاهلیت اولی نشان دهنده ظهور جاهلیت

آخری است که ما امروز شاهد آنیم. در حدیث آمده است: «ستكون الجاهلية الاخری»؛ بهزودی جاهلیت دیگری فرامی‌رسد. بهراستی اگر در جاهلیت آن روز دختر را زنده‌به‌گور می‌کردند، امروز با سقط جنین، هم دختر را نابود می‌کنند، هم پسر را. اگر در جاهلیت آن روز فساد و زنا جرم بود، اما امروز در مترقی‌ترین کشورهای جهان، همجنس بازی قانونی است. (قرائتی، ۱۳۸۲، ۳۶۰)

اگر در عصر جاهلیت اولی، زنان، «تبرج به زینت» می‌کردند، و روسری‌های خود را کنار می‌زدند، به گونه‌ای که مقداری از سینه و گلو و گردن‌بند و گوشواره آن‌ها نمایان می‌گشت، در عصر ما کلوپ‌هایی تشکیل می‌شود به نام کلوپ برهنگان - که نمونه آن در انگلستان معروف است - که افراد در آن برهنه مادرزاد می‌شوند و رسوایی‌های پلاژهای کنار دریا و استخرها و حتی معابر عمومی نگفتنی است.

اگر در جاهلیت عرب، «زنان آلوده ذوات الاعلام» بودند که پرچم بر در خانه خود می‌زدند تا افراد را به‌سوی خود دعوت کنند! در جاهلیت قرن ما افرادی هستند که در روزنامه‌های مخصوص مطالبی را در این زمینه مطرح می‌کنند که قلم از ذکر آن جداً شرم دارد و جاهلیت عرب بر آن صد شرف دارد. (مکارم شیرازی و همکاران، ۱۳۷۴، ج ۱۷، ص ۳۰۵)

متأسفانه باید اعتراف کرد که جاهلیت مدرن بیش‌ازپیش گریبان گیر زنان در جوامع مختلف اسلامی و غیر اسلامی بوده؛ به‌نحوی که مظاهر جاهلیت را به‌وفور می‌توان بین زنان مشاهده نمود. ویل دورانت نویسنده مشهور تاریخ تمدن می‌گوید:

بزرگ‌ترین حادثه ربع اول قرن بیستم، جنگ یا انقلاب روسیه نبوده، بلکه دگرگونی وضع زنان بوده است. به‌طوری که تاریخ چنین تغییر تکان‌دهنده‌ای در مدتی به این کوتاهی کمتر دیده است. خانه مقدس که پایه نظام اجتماعی ما بود، شیوه زناشویی که مانع شهوترانی انسان بود، همه آشکارا در این انتقال، گرفتار شده‌اند. اکنون ناله متفکران غربی از برهم خوردن نظم خانوادگی، از سست شدن پایه ازدواج، از منفور شدن نقش مادری، از ابتذال دنیای امروز، از افزایش طلاق و... بیش‌ازپیش به گوش می‌رسد». (مطهری، ۱۳۶۹، ص ۳۶-۳۷)

رهبری با توجه به جایگاه مهم و نقش خطیر زنان در ارتقاء جامعه و بروز جاهلیت نوین در بین ایشان در عصر حاضر، بیانات بسیار ارزشمند و حکیمانه‌ای در جهت تبیین شاخصه‌های جاهلیت در زنان و برخورد صحیح با آن را ایراد نموده‌اند که در این مقاله پس از بررسی مفهوم جاهلیت، مظاهر جاهلیت در زنان و نحوه برخورد با آن در منظومه فکری رهبری مورد مذاقه قرار خواهد گرفت تا گامی باشد در راستای پژوهش‌های آتی در شناخت جاهلیت در عرصه‌های مختلف و درمان آن.

مفهوم‌شناسی جاهلیت

جاهلیت از ریشه «جهل» بوده و به معنای حالتی است که جهل و جهالت در آن حکم‌فرماست، در هر قوم و هر ملت و هر زمان که باشد. (قرشی، ۱۳۷۱، ج ۱، ص ۸۴)

در فرهنگ قرآن، جهل در برابر عقل قرار دارد، نه علم؛ یعنی به کار غیر عاقلانه، جهل می‌گوید. (قرآنی، ۱۳۸۳، ج ۳، ص ۱۶۰) در تفسیر *اطیب البیان*، ذیل این آیه «حُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ» (اعراف/۱۹۹) آمده است: مراد از جاهلان، نابخردان است، نه بی‌سوادان. (طیب، ۱۳۷۸، ج ۶، ص ۶۱)

نویسنده کتاب *قاموس قرآن*، جهل را ضد حلم و به معنای سفاهت و بی‌اعتنایی به حقیقت امور دانسته و معتقد است در بیشتر آیات قرآن «جهل» به این معنا استعمال شده است. (قرشی، ۱۳۷۱، ج ۱، ص ۸۰ - ۸۲)

در روایات نیز، جهل در مقابل عقل و جاهل در مقابل عاقل استعمال شده است. به‌طوری‌که شیخ کلینی در اصول کافی، کتابی به‌عنوان عقل و جهل تدوین نموده است. (کلینی، ۱۳۶۵، ج ۱، ص ۱۱)

امام صادق؟ع در تعریف عقل فرموده‌اند: «مَا غِيْبَ بِهِ الرَّحْمَنُ وَ اكْتَسَبَ بِهِ الْجَنَانُ» (همان، ص ۱۱)؛ عقل چیزی است که به وسیله آن خدا عبادت می‌شود و بهشت به دست می‌آید.

در روایتی از امام صادق؟ع عقل، وسیله‌ای برای کسب علم و اطاعت حق تعالی معرفی شده است، هم ایشان از عقل به‌عنوان رسول و حجت باطنی و از رسولان و امامان؟عهم؛ به‌عنوان حجت ظاهری یاد کرده‌اند. (کلینی، ۱۳۶۵، ج ۱، ص ۱۷ و ۱۶) در منظومه فکری رهبری نیز واژه «جهل»، معنایی هماهنگ با مفهوم قرآنی و روایی آن داشته؛ به‌نحوی‌که جهالت نقطه مخالف اختراعات و اکتشافات قرار نمی‌گیرد. از نظر ایشان اگر بشر به دانش‌های مختلفی دست پیدا کند، اما روابط صحیح انسانی را نشناسد، دچار جهالت است. اگر بشر به اوج علم هم برسد، اما از لحاظ حقوق و احکام، قائل به دو گونه انسان و دو طبقه بشر باشد، این بشر جاهل است. اگر بشریت به پیشرفت‌های مادی هم برسد، اما بنای زندگی، بنای ظالمانه باشد، زورگویی بر زندگی مردم حاکم باشد؛ قدرت‌های قوی، ضعف را پایمال کنند؛ در دنیا نور معرفت و انسانیت نباشد؛ در دنیا فریب رایج باشد، باز هم همان جاهلیت است. (خامنه‌ای، ۱۳۷۰/۱۱/۱۲)

همچنین معظّم له در دیدار مسئولان نظام و سفرای کشورهای اسلامی در تبیین دقیق جاهلیت مدرن در جوامع غربی فرمودند: «جاهلیت به معنای وسیع عبارت است از غلبه و حاکمیت نیروی شهوت و غضب انسانی بر محیط زندگی؛ این می‌شود جاهلیت. جاهلیت یعنی جوامع انسانی، تحت تأثیر تمایلات شهوی و غضبی فرمانروایان خود به شکلی دربیاید که فضائل در آن گم بشود و رذایل حاکم بشود». (خامنه‌ای، ۱۳۹۴/۲/۲۶)

بنابراین منظور از جاهلیت در این نوشتار با عنایت به بیانات رهبری، مفهومی است در مقابل عقلانیت و بر حالتی اطلاق می‌شود که فرد از مسیر عبودیت حق تعالی منحرف شده و شهوت و غضب بر زندگی‌اش غلبه یافته و کارهایی را انجام دهد که با

معیارهای حقیقی اسلام مخالف است.

مظاهر جاهلیت زنان

جاهلیتی که زن امروزی با آن روبه‌رو است، مظاهر فراوانی دارد که در این پژوهش به چهار مورد عمده و بارز آن در منظومه فکری رهبری اشاره می‌کنیم.

۱. نگاه شیء‌انگارانه و منفعب طلبانه به زن

امروزه، غرب نگاهی از ورای سیاست، اقتصاد، اجتماع و فرهنگ به زن دارد. آن هم اقتصاد، سیاست و فرهنگی که معلول شرایط زمانی و محیطی است؛ آن هم شرایطی که بر اساس خواسته‌های حیوانی و مادی پدید می‌آید. اساس فرهنگ غرب این است که زن را به عنوان یک کالا، به عنوان یک وسیله تمتع برای مرد در جامعه عرضه بکند. تشویق و تحریص بر عریان‌گرایی به این جهت است. (خامنه‌ای، ۱۳۹۱/۰۴/۲۱)

رهبر معظم انقلاب با نگاه موشکافانه و عمیق، جریان تبدیل زن به کالا و سوءاستفاده از شعار آزادی و برابری زن و مرد را تحلیل می‌کند و می‌فرماید: «از روزی که اروپایی‌ها، صنایع جدید را به وجود آوردند در اوایل قرن نوزدهم که سرمایه‌داران غربی کارخانه‌های بزرگ را اختراع کرده بودند و احتیاج به نیروی کار ارزان و بی‌توقع و کم‌دردر داشتند، زمزمه «آزادی زن» را سر دادند؛ برای این‌که زن را از داخل خانواده‌ها به درون کارخانه‌ها بکشانند؛ به عنوان یک کارگزار ارزان از او استفاده کنند و جیب‌های خودشان را پر کنند، زن را از کرامت و منزلت خود انداختند. امروز آنچه به عنوان «آزادی زن» در غرب مطرح است، دنباله همان داستان و همان ماجراست». (خامنه‌ای، ۱۳۷۱/۰۹/۲۵)

رهبری، ظلمی را که در فرهنگ غربی به زن شده است، در تمام دوران تاریخ بی‌سابقه دانسته و اذعان داشته‌اند: «گرچه در گذشته هم در همه جا به زن ظلم شده است، اما این ظلم عمومی و فراگیر و همه‌جانبه، مخصوص دوران اخیر و ناشی از تمدن غرب است. زن را به عنوان وسیله التذاذ مردان معرفی کردند و اسمش را «آزادی زن» گذاشتند! درحالی‌که بمواقع آزادی مردان هرزه برای تمتع از زن و نه آزادی زن بود. نه فقط در عرصه کار و فعالیت صنعتی و امثال آن، بلکه در عرصه هنر و ادبیات هم به زن ظلم کردند...». (خامنه‌ای، ۱۳۷۱/۰۹/۲۵)

شواهد متعددی در این زمینه یافت می‌شود که مؤید کلام رهبر معظم انقلاب است. در کتاب **جاهلیت مدرن در رویارویی با امام زمان** آمده است: «زن در عصر حاضر به کالایی جنسی تبدیل شده، در خدمت تجارت و کمپانی‌های سرمایه‌دار که باعث افزایش سود سرمایه و سرویس‌دهی به جماعت آلوده نظام مدرن می‌شود. باید اذعان کرد که زنان بی‌آن‌که واقف بر این واقعه و دلالتی شیطانی در این میان باشند، باعث رواج بازار شهوت‌پرستان و سلطه‌جویان شده‌اند؛ به‌طوری‌که زن، تنها کالا و موضوع سودآورترین تجارت جهانی (تجارت سکس) و بهترین مشتری تولیدات رنگارنگ

صنایع آرایشی و بهداشتی و پوشاک جهان سرمایه‌داری شناخته شده است». (شفیعی سروسناتی، ۱۳۸۸، ص ۲۶۹ و ۱۶۲)

درست در زمانی که در جوامع روشن‌فکری و فمینیستی، قانون الهی تعدد زوجات را بدوی و جاهلی می‌نامند، در پایتخت کشورهای به ظاهر پیشرفته به مغازه‌ها و حتی قفس‌هایی برمی‌خوریم که زنان را در معرض فروش یا اجاره قرار داده‌اند و مانند یک کالا روی آن‌ها اتیکت و برچسب زده‌اند. زیر عکس یکی از این زنان بیچاره نوشته شده بود: اگر سرپیچی کند، کتک می‌خورد. در اتیکت دیگران علاوه بر سن، وزن، نژاد آن‌ها و کشورشان نوشته شده بود. (همان، ص ۳۰۱ و ۳۰۲)

۲. تبرج زنان

در سوره احزاب آیه ۳۳ خطاب به همسران پیامبر؟ ص؟ می‌فرماید: «وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى...»؛ و در خانه‌هایتان آرام و قرار گیرید و [در میان نامحرمان و کوچه و بازار] مانند زنان دوران جاهلیت پیشین [که برای خودنمایی با زینت و آرایش و بدون حجاب در همه جا ظاهر می‌شدند] ظاهر نشوید.

یکی از نشانه‌های جاهلیت اولی، تبرج زنانه بوده است. امروز یکی از عمدترین مظاهر تمدن غربی، همین تبرج است؛ این همان جاهلیت است، منتها جاهلیتی که توانسته است خود را با سلاح تبلیغات مدرن مجهز بکند، حقایق را از چشم مردم بپوشاند؛ اینها را باید ما مسلمان‌ها بفهمیم، اینها را باید بدانیم (خامنه‌ای، ۱۳۹۳/۳/۶)

اگر در جاهلیت پیش از اسلام، زنان با خودآرایی و عرضه زینت و زیور خود در مجامع عمومی ظاهر می‌شدند، در جاهلیت عصر حاضر نیز زنان بازیگران مسابقه‌ای برای عرضه هر چه زیباتر، جذاب‌تر و تحریک‌کننده‌تر خود در کوچه و بازار و رسانه‌های تصویری هستند تا آن‌جا که امروزه زنان سالانه میلیارد‌ها دلار برای زیباتر نمایاندن خود صرف می‌کنند.

ملاحظه‌ای گذرا به آمار ارائه‌شده، پرده از این واقعیت برمی‌دارد؛ امروزه جراحی زیبایی در جهان، از پردرآمدترین جراحی‌ها به حساب می‌آید. بررسی‌ها حاکی از آن است که خرید لوازم آرایشی، ۱۰ تا ۱۵ درصد هزینه خانوارهای ایرانی را به خود اختصاص داده است. ایران هفتمین مصرف‌کننده مواد آرایشی در دنیاست.

بر اساس اعلام انجمن واردکنندگان لوازم آرایشی و بهداشتی کشور، گردش مالی لوازم آرایش در ایران حدود ۲/۱ میلیارد دلار است که این رقم ایران را پس از عربستان به عنوان بزرگترین واردکننده لوازم آرایش در خاورمیانه معرفی می‌کند. (خبرگزاری مهر، ۱۳۹۵/۰۸/۰۸، کد خبر 95080805155)

به گفته شهید مطهری دنیای امروز کاری کرده است که مرد عیاش این قرن، نیازی به تشکیل حرمسرا با آن همه خرج و مخارج و زحمت ندارد. از برکت تمدن غرب، همه جا برای مرد امروز حرمسرا است. هتل‌ها، رستوران‌ها و کافه‌ها از پیش‌تر خود را به جای حرمسرا برای مرد جامعه امروزی اعلام کرده‌اند. (مطهری، ۱۳۶۹، ۷۸)

در نظام فکری رهبری بحث تبرج زنان به شدت نکوهش شده است؛ آنجا که می‌فرمایند: «دنیای استکباری سرشار از جاهلیت، در اشتباه است که خیال می‌کند ارزش و اعتبار زن به این است که خود را در چشم مردان آرایش کند تا چشم‌های هرزه به او نگاه کنند و از او تمتع گیرند و او را تحسین نمایند. بساط آن چیزی که امروز به‌عنوان «آزادی زن» در دنیا و از سوی فرهنگ منحط غربی پهن شده است، بر پایه این است که زن را در معرض دید مرد قرار دهند تا از او تمتعات جنسی ببرند. این، آزادی زن است؟ کسانی که در دنیای جاهل و غافل و گمراه تمدن غربی ادعا می‌کنند طرفدار حقوق بشرند، در حقیقت ستمگران به زن هستند». (خامنه‌ای، ۱۳۷۱/۰۹/۲۵)

۳. رواج فحشا

با مطالعه آیات قرآن به دست می‌آید، هرگونه انحراف در مسیر شهوت، ابتلا به فحشا و لذت‌های نامشروع از جمله مظاهر جاهلیت است. در قرآن کریم از زبان حضرت یوسف می‌فرماید: «قَالَ رَبِّ السِّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ وَإِلَّا تَصْرِفْ عَنِّي كَيْدَهُنَّ أَصْبُ إِلَيْهِنَّ وَأَكُنْ مِنَ الْجَاهِلِينَ» (یوسف/۳۳)

حضرت یوسف، ابتلا به عمل شنیع زنا را «جهل» دانسته و فرد مبتلا به این گناه را در زمره جاهلان معرفی می‌کند؛ چراکه انسان عاقل و عالم هیچ‌گاه لذت نعمت‌های دائمی عالم آخرت را حتی با لذت‌های مشروع عالم دنیا عوض نمی‌کند تا چه رسد به لذت‌های نامشروع و فانی دنیا. (نجفی خمینی، ۱۳۹۸م، ج ۸، ص ۱۰۶)

در آیه دیگری عمل زشت «لواط» و به عبارتی همجنس‌بازی را جاهلانه معرفی می‌نماید: «أَنْتُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِنْ دُونِ النِّسَاءِ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ»؛ (نمل/۵۵) آیا شما از روی میل و شهوت، به جای زنان با مردان آمیزش می‌کنید؟ [شما برای این کار دلیل و برهانی ندارید] بلکه شما گروهی نادان هستید.

به‌طور کلی در فرهنگ قرآنی، انحراف از مسیر طبیعی و شرعی در امور جنسی، جهل و حماقت شمرده می‌شود. (قرآنی؛ ۱۳۸۳، ج ۸، ۴۳۷)

تاریخ عصر جاهلی نشان می‌دهد که فحشا بالای دامن‌گیر جامعه جاهلی بوده است، اصولاً زنان در جاهلیت به دو طبقه تقسیم می‌شدند «إماء» یعنی کنیزان و «حُرّات» یعنی زنان آزاده. معمولاً بیشتر فسق و فحشاء در میان قشر کنیزکان بود. اغلب آن‌ها در میخانه‌ها به جوانان هرزه عرب خدمت می‌کردند. همچنین در برخی محله‌ها پرچم‌های سیاهی برافراشته بود که مخصوص زنان بدکاره عرب بود که به آنان «ذوات الاعلام» می‌گفتند و از این طریق عیاشان عرب را بدان سو می‌کشاندند، نقل است که مادران برخی از حکام اموی، از این دسته زنان بوده‌اند (ملکی، ۱۳۸۴، ۲۲).

یکی از شاخص‌های بارز جاهلیت امروز نیز که در روایات اسلامی به آن اشاره شده است «رواج فحشا» می‌باشد. امام علی(ع)؟ در باب نشانه‌های آخرالزمان می‌فرماید: «يَأْتِي عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ يَرْتَفَعُ فِيهِ الْفَاحِشَةُ وَ تُصْنَعُ وَ يُنْتَهَكُ فِيهِ الْمَحَارِمُ

و يُعْلَنُ فِيهِ الزَّنا...». (مجلسی، ۱۴۰۴، ج ۹۳، ص ۳۰۳)

رهبر معظم انقلاب نیز شهوترانی و همجنس‌بازی را بخش دیگر ارمغان تمدن امروز دانسته و می‌فرماید: «جاهلیت، امروز هم در دنیا وجود دارد؛ ما باید چشمان را باز کنیم و جاهلیت را بشناسیم؛ امروز هم عیناً همین معنا وجود دارد؛ شهوترانی بی‌حساب، بی‌مهار، بی‌منطق. امروز منطق شهوترانی در دنیای غرب «تمایل» است؛ می‌گوییم چرا همجنس‌بازی را، همجنس‌گرایی را ترویج می‌کنید؟ می‌گویند خب، این یک تمایل بشری است؛ این منطقشان است؛ این جاهلیتی است که امروز وجود دارد؛ جاهلیت مدرن». (خامنه‌ای، ۹۴/۲/۲۶)

در منظومه فکری رهبری، الگوی غربی امروز اروپایی، برخاسته و زاینده از الگوی باستانی رومی و یونانی آن‌ها معرفی می‌شود. ایشان می‌فرمایند: «آن روز هم این‌طور بود که زن وسیله‌ای برای تکلیف و التذاذ مرد بود و همه چیز تحت‌الشعاع این بود، امروز هم این را می‌خواهند؛ حرف اصلی غربی‌ها این است. اروپایی‌ها می‌ایند که جاهلیت خودشان را بر معرفت عالم غلبه بدهند. آن‌ها می‌خواهند زن به سبک اروپایی را در جامعه رواج بدهند؛ که عبارت است از سبک مد و مصرف و آرایش در انظار عموم و ملعیه قرار دادن مسائل جنسی بین دو جنس؛ می‌خواهند این چیزها را به وسیله زنان رواج بدهند. هر جا با این هدف‌گیری غربی‌ها مخالفت بشود، فریادشان بلند می‌شود!» (خامنه‌ای، ۱۳۷۰/۰۸/۲۲)

در جاهلیت مدرن امروز، انسان مجبور به اعتراف است که گرچه جامعه بشری در صنعت و فناوری سیر صعودی را طی کرده، ولی متأسفانه در عرصه فرهنگ و اخلاق روزبه‌روز سیر قهقرایی داشته است. اگر نگاهی به منابع اطلاع‌رسانی بیندازیم با کلماتی نظیر صنعت فحشاء، هرزگی و تجارت انسان برمی‌خوریم. به گزارش سازمان حقوق بشر، هم‌ساله حداقل ۳۰۰۰ زن برای تجارت جنسی به فلسطین اشغالی قاچاق می‌شوند. هر سال پانصد هزار کودک و زن از اروپای شرقی، آفریقا، جنوب شرقی آسیا و آمریکای جنوبی برای استثمار جنسی به اروپا قاچاق می‌شوند. همچنین سه میلیون گردشگر جنسی هر ساله وارد تایلند می‌شوند تا به‌عنوان مصرف‌کنندگان هرزگی نام خود را ثبت کنند. (پارسا پرس، شنبه ۱۵ آبان، ۱۳۸۹)

مطالب مذکور همه بیان‌گر اوج فساد و فحشا در عصر حاضر است. غربی‌ها با پیشتازی در رسمیت بخشیدن به روابط غیراخلاقی، همواره تلاش می‌کنند تا به روابط نامشروع و ضد خانواده و همجنس‌بازی، صبغه قانونی ببخشند و روشنفکران اروپایی این اقدام‌های غیراخلاقی را نمونه تمدن و احترام به مسائل اجتماعی و آزادی‌های فردی قلمداد می‌کنند.

اخیراً اخباری از ازدواج آقای «خاویر بتل» نخست وزیر لوکزامبورگ با دوست پسر بلژیکی خود پخش شد. مراسم قانونی این دو همجنس‌باز توسط خانم «لیدی بولفر» شهردار لوکزامبورگ و با حضور نخست‌وزیر بلژیک صورت گرفت. نخست وزیر بلژیک در حاشیه این مراسم گفت: «لوکزامبورگ، در حال ارائه نمونه مدرن و

بیشرو در مسائل اجتماعی است، درحالی‌که ما شاهد دشمنی با پدیده همجنس‌گراها در اروپا هستیم». (سایت شبکه خبر، سه‌شنبه، ۱۹ خرداد، ۱۳۹۴)

حضرت آقا در اجلاس جهانی «زنان و بیداری اسلامی» این حقیقت را بیان فرمودند: «آزادی جنسی و بی‌بندوباری جنسی در غرب موجب نشده است که دیگ شهوت بشری که غریزی و طبیعی است، از جوشش بیفتد. قبلاً این‌جور تبلیغ می‌کردند، می‌گفتند بگذارید زن و مرد در جامعه روابط آزاد داشته باشند تا حرص شهوت جنسی کم بشود؛ عملاً معلوم شد که قضیه به‌عکس است. هر چه آزادی روابط زن و مرد در جامعه بیشتر بشود، با وضعی که به وجود آوردند، حرص شهوانی بشر بیشتر می‌شود. امروز غربی‌ها خجالت نمی‌کشند و مسئله همجنس‌بازی را به‌عنوان یک ارزش مطرح می‌کنند. انسان باکرامت، عرق شرم بر پیشانی‌اش می‌نشیند، اما آن‌ها خجالت نمی‌کشند». (خامنه‌ای، ۲۱/۰۴/۱۳۹۱)

۴. خشونت علیه زنان

اگر در جاهلیت اول، اعراب با خشونت تمام با دختران و زنان برخورد می‌کردند و آن‌ها را زنده‌به‌گور می‌کردند، بشر متمدن امروز نیز خشونت نسبت به زنان را به اوج خود رسانده، برای نمونه در ایالت متحده آمریکا در هر ۸ ثانیه با یک زن بدرفتاری می‌شود در هر ۱۰ ثانیه به یک زن تجاوز می‌شود. در مجموع ۵۱ درصد زنان بزرگسال قربانی خشونت و تجاوز می‌شوند (شفیعی سروستانی، ۱۳۸۸، ۱۶۲)

اگر در جاهلیت عرب، مرگ شخصی اتفاق می‌افتاد و جسم دختر را زیر خاک می‌کردند باید اقرار کرد که در جاهلیت قرن بیستم و بیست و یکم مرگ شخصیتی رخ می‌دهد و روح دختر را به مسلخ می‌برند.

بر اساس آخرین اخبار منتشرشده سالانه میلیون‌ها زن و دختر دوازده سال به بالا در سراسر جهان مورد تعرض قرار می‌گیرند که در حدود ۶۰ درصد قربانیان دختران زیر هجده سال هستند. (سایت سلامت نیوز ۱۷ خرداد، ۱۳۹۴، کد خبر ۱۵۰۶۰۸).

رهبر معظم انقلاب از این حقیقت تلخ پرده برداشته و بیان داشته‌اند که در غرب، زن‌آزاری در طول صد سال و دویست سال گذشته افزایش پیدا کرده است، کاهش پیدا نکرده است. (خامنه‌ای، ۲۱/۰۴/۱۳۹۱)

«مکرر در مطبوعات آمریکایی و اروپایی، میزان بالای زن‌آزاری‌ها و شکنجه‌ها و بی‌مهری‌ها منتشر می‌شود. فرهنگ غربی در مورد زن و بی‌بندوباری و به ابتذال کشاندن زنان آن مناطق، موجب شده است که بنیان خانواده، سست و متزلزل گردد و خیانت زن و مرد به یکدیگر، در داخل خانواده چندان مهم شمرده نشود». (خامنه‌ای، ۳۰/۰۶/۱۳۷۹)

حضرت آقا در دیدار پرسنل و فرماندهان ارتش با بیان مطالب ذیل آمریکا را محکوم به خشونت علیه زنان و کودکان نمودند: «آمریکایی‌ها باورشان آمده که رهبر بشریت‌اند! الان در خیابان‌های نیویورک و واشنگتن و جاهای دیگر، آدم معمولی نمی‌تواند شب‌هنگام

بدون اسلحه در خیابان‌ها راه برود! امنیتشان در این حدّ است. امروز در آن کشور آفت‌زده معنوی، کودکان در خانه‌ها از دست پدرخوانده‌هایشان امنیت جنسی ندارند! اخلاقشان در این حدّ است. امروز زن‌آزاری و زیر کتک گذاشتن زن، در هیچ جای دنیا به قدر آمریکا نیست. امروز جنایت در مورد کودکان _ چه به‌صورت کشتن و چه به‌صورت جنایات و فجایع جنسی _ در هیچ جا به اندازه آمریکا نیست بیانات در دیدار پرسنل و فرماندهان ارتش (خامنه‌ای، ۱۳۷۵ / ۰۱ / ۲۸)

نحوه برخورد با جاهلیت زنان از دیدگاه رهبری

حضرت آقا همچون پدري دلسوز جهت رهایی از جاهلیتی که دست و پای بشر و زن امروزی را بسته است راهکارهای بسیار خردمندانه‌ای را ترسیم نموده‌اند که در ذیل به آن‌ها می‌پردازیم

۱. نهادینه کردن نگاه متعالی اسلام به زن

«نگاه اسلام به زن، نگاهی است عزت‌بخش، کرامت‌بخش، رشدآفرین، استقلال‌دهنده به هویت و شخصیت زن؛ این ادعای ماست. ما این ادعا را با محکمترین ادله می‌توانیم اثبات کنیم. زن در محیط اسلامی رشد علمی می‌کند، رشد شخصیتی می‌کند، رشد اخلاقی می‌کند، رشد سیاسی می‌کند، در اساسی‌ترین مسائل اجتماعی در صفوف مقدم قرار می‌گیرد، در عین حال زن باقی می‌ماند. زن بودن، برای زن یک نقطه امتیاز است، یک نقطه افتخار است». (خامنه‌ای، ۱۳۹۱ / ۰۴ / ۲۱)

رهبری پیوسته بر اصلاح دیدگاه‌ها نسبت به زن، تأکید ورزیده و می‌فرمایند: «زن را به چشم یک انسان والا نگاه کنید، تا معلوم شود که تکامل و حق او و آزادی او چیست. زن را به عنوان موجودی که می‌تواند مایه‌ای برای صلاح جامعه با پرورش انسان‌های والا شود نگاه کنید، تا معلوم شود که حق زن چیست و آزادی او چگونه است. زن را به چشم آن عنصر اصلی تشکیل خانواده در نظر بگیرید؛ که خانواده اگرچه از مرد و زن تشکیل می‌شود، اما آسایش فضای خانواده، آرامش و سکونتی که در فضای خانه است، به برکت زن و طبیعت زنانه است. با این چشم به زن نگاه کنند تا معلوم شود که او چگونه کمال پیدا می‌کند و حقوقش در چیست». (خامنه‌ای، ۱۳۷۱ / ۰۹)

۲. اولویت‌دادن به همسراری و تربیت فرزندان

در منظومه فکری رهبری، اولاً، خانواده از اهمیت بالایی برخوردار است؛ ثانیاً، زن دارای نقشی بی‌بدیل در حفظ کیان خانواده است؛ گویا میدان اصلی هنرنمایی زن، این عرصه است که اگر توانست مجاهدت در این عرصه را به نحو احسن به‌انجام رساند _ که این هم فقط کار اوست _ خدمت بی‌نظیری به جامعه داشته است. اینجاست که شاید بتوان علت سوز دل رهبری در مسئله زنان را بهتر درک کرد و این‌که چرا این‌قدر به حل مشکلات زنان به‌خصوص در خانواده تأکید دارند و برنامه‌ریزی بلندمدت جهت رشد و هرچه بالنده‌تر شدن زنان را امری لازم می‌شمارند.

رهبر معظم انقلاب، خانه‌داری را یکی از مهم‌ترین وظایف زن معرفی کرده و

می‌فرمایند: «بنده عقیده ندارم به این‌که زن‌ها نباید در مشاغل اجتماعی و سیاسی کار کنند؛ اما اگر چنانچه این به معنای این باشد که ما به خانه‌داری به چشم حقارت نگاه کنیم، این می‌شود گناه. خانه‌داری یک شغل است؛ شغل بزرگ، شغل مهم، شغل حساس، شغل آینده‌ساز، فرزندان‌آوری یک مجاهدت بزرگ است». (خامنه‌ای، ۱۳۹۲/۰۲/۱۱)

در جای دیگر حضرت آقا بالندگی نسل‌ها را در جامعه، در گرو پابندی زن به خانواده و علاقه‌اش به تربیت فرزندان معرفی می‌کنند. (خامنه‌ای، ۱۳۷۵/۱۲/۲۰)

۳. ورود زن در تمام عرصه‌ها با رعایت حجاب و مرز بین محرم و نامحرم

رهبری زنان را سنگربان ارزش‌های اسلامی در مقابل وضع جاهلی دنیای غرب دانسته و معتقد است: «زنان باید در علم، در فرهنگ، در سیاست و در همه چیز، پرورش اسلامی پیدا کنند؛ در میدان‌های اجتماعی و اقتصادی و سیاسی و همه جا برود و پیش‌تاز باشد؛ اما در مسائل شهوانی و جنسی، ملعبه دست این و آن نشود؛ در مکتب اسلام، حفاظ و حجابی بین زن و مرد وجود دارد. این به معنای آن نیست که زنان، عالم جداگانه‌ای غیر از عالم مردان دارند؛ نه، زنان و مردان در جامعه و در محیط کار، باهم زندگی می‌کنند؛ همه جا باهم سروکار دارند؛ مشکلات اجتماعی را باهم حل می‌کنند؛ جنگ را با هم اداره می‌کنند و کردند؛ اما آن حفاظ و حجاب در بیرون از محیط خانه و خانواده حتماً حفظ می‌شود. این، آن نکته اصلی در الگوسازی اسلامی است. اگر این نکته رعایت نشود، همان ابتدائی که امروز غرب دچار آن است، پیش می‌آید. (خامنه‌ای، ۱۳۷۰/۰۸/۲۲)

ایشان، زن را به عفت، به عصمت، به حجاب، به عدم اختلاط و آمیزش بی‌حدومرز میان زن و مرد، به حفظ کرامت انسانی، به آرایش نکردن در مقابل مرد بیگانه دعوت نموده و این امور را کرامت زن مسلمان می‌دانند. (خامنه‌ای، ۱۳۷۱/۰۹/۲۵)

«در حقیقت اسلام با کار کردن زن موافق است؛ نه فقط موافق است، بلکه کار را تا آن‌جا که مزاحم با شغل اساسی و مهم‌ترین شغل او، یعنی تربیت فرزند و حفظ خانواده نباشد، لازم هم می‌داند. یک کشور نمی‌تواند از نیروی کار زنان در عرصه‌های مختلف بی‌نیاز باشد! اما این کار نباید با کرامت و ارزش معنوی و انسانی زن منافات داشته باشد. نباید زن را تذلیل کنند و او را وادار به تواضع و خضوع نمایند. تکبر از همه انسان‌ها مذموم است، مگر از زنان در مقابل مردان نامحرم! زن باید در مقابل مرد نامحرم متکبر باشد. «فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ» (احزاب/ ۳۲)؛ در حرف زدن مقابل مرد نباید حالت خضوع داشته باشد. این، برای حفظ کرامت زن است. اسلام این را می‌خواهد و این الگوی زن مسلمان است». (خامنه‌ای، ۱۳۷۱/۰۹/۲۵)

۴. پرهیز از مدگرایی و مصرف‌گرایی

به اعتقاد رهبری، گرایی به مدگرایی و تجمل‌گرایی و تازمطلبی و افراط در کار آرایش و نمایش در مقابل مردان، یکی از بزرگ‌ترین عوامل انحراف جامعه و

انحراف زنان ماست که خانم‌ها باید در مقابل اینها مقاومت کنند. ایشان از توطئه غرب نسبت به زنان مسلمان و زنان جهان‌سوم پرده برداشته و چنین فرموده‌اند: «غرب برای این‌که از زن، آن‌چنان موجودی به وجود بیاورد که مورد نظر خودشان است، محتاج این هستند که دائماً مد درست کنند و چشم‌ها و دل‌ها و ذهن‌ها را به همین چیزهای ظاهری و کوتاه‌نظرانه مشغول کنند. کسی که به این چیزها مشغول شد، کی به ارزش‌های واقعی خواهد رسید؟ مجال پیدا نمی‌کند برسد. زنی که در فکر باشد از خود وسیله‌ای برای جلب نظر مردان بسازد، کی فرصت این را پیدا خواهد کرد که به طهارت اخلاقی فکر کند و بیندیشد؟ آن‌ها مایل نیستند که زنان جوامع دنیای سوم، دارای فکر روشن و آرمان‌خواه باشند؛ زنان جوان در جامعه ما باید خیلی مراقب باشند، تا این کمند ناپیدای بسیار خطرناک فرهنگ و تفکر غربی را بشناسند؛ از آن پرهیز کنند». (خامنه‌ای، ۱۳۷۰ / ۰۸ / ۲۲)

ایشان همچنین پرهیز از مصرف‌گرایی را به همه خانم‌ها، خصوصاً خانم‌های کسانی که همسرانشان یا خودشان مسئولیت‌هایی در بخش‌های مختلف کشور دارند، توصیه می‌کنند و بیان می‌دارند: «سراغ این مصرف‌گرایی که غرب مثل خوره به جان جوامع دنیا و از جمله جوامع کشورهای در حال توسعه و کشورهای رو به پیشرفت و از جمله کشور ما انداخته است، نروید. مصرف باید در حد لازم باشد، نه در حد اسراف؛ زیرا که شأن زن مسلمان بالاتر از این حرف‌هاست که اسیر زروزیور و جواهرآلات و از این قبیل شود». (خامنه‌ای، ۱۳۷۱ / ۰۹ / ۲۵)

۵. ترویج فرهنگ و روحیه اسلامی

مقام معظم رهبری، ترویج فرهنگ و روحیه اسلامی را خصوصاً در دانشگاه‌ها، جهت برخورد با جاهلیت امروزی ضروری می‌دانند و خطاب به خانم‌های دانشجو و اساتید می‌فرمایند: «محیط دانشگاه‌ها بسیار مهم است. در محیط دانشگاه‌ها، خانم‌های دانشجو و استاد باید بکوشند روحیه و فرهنگ اسلامی را ترویج کنند. اجازه ندهید به کسانی اگر خدای‌نکرده در دانشگاه‌های کشور هستند که نسبت به حجاب اسلامی یا زنان و دانشجویان دختر مسلمان بی‌احترامی کنند. اجازه ندهید که این‌ها بتوانند افکار فاسد را منتشر کنند. محیط دانشگاه باید محیط اسلامی باشد؛ محیطی برای رشد انسان طراز اسلام؛ انسانی که الگویش فاطمه زهرا (ع)ها؟ است، و این، برای آینده کشور فوق‌العاده مهم است». (خامنه‌ای، ۱۳۷۱ / ۰۹ / ۲۵)

۶. تعمیق شناخت و ایمان خود

رهبری، بانوان مسلمان و انقلابی را سفارش می‌کنند که هرچه می‌توانند و در هرکجا که هستند، ایمان و معرفت اسلامی خود را رشد و عمق داده و روزبه‌روز بر آگاهی خود بیفزایند. این، إن‌شاءالله پشتوانه‌ای برای بقای عزت دائمی اسلام خواهد بود.

معملاً در جای دیگر می‌فرمایند: «زن‌های مؤمن در جامعه ما سعی کنند قدر زن ایرانی مسلمان را بدانند. زنی که در اختلاط و معاشرت، با مرد قاطعی نمی‌شود و

خود را وسیله‌ای برای جلب چشم مرد نمی‌داند؛ زنی که شأنش را عزیزتر از این می‌شمارد که خود را عریان کند و با صورت و موی و بدن خود، چشم روندگان را به سمت خویش جلب کند و هوس آن‌ها را اشباع نماید؛ زنی که خود را در دامنه قله‌ای می‌داند که در اوج آن، فاطمه زهرا (سلام‌الله علیها) - بزرگترین زن تاریخ بشر - قرار دارد؛ آن زن، زن مسلمان ایرانی است. این زن باید دیگر از این بازیچه‌های فراهم‌آمده تمدن غربی و روش‌های توطئه‌آمیز آن، رو بگرداند و به آن بی‌اعتنایی کند. زن مسلمان، شخصیت خودش را پیدا کرده است. مواظب باشید این شخصیت را گم نکند». (خامنه‌ای، ۱۳۶۸ / ۱۰ / ۲۶)

جمع‌بندی و برآیند جستار

نتایج حاصل از این پژوهش را می‌توان در موارد زیر خلاصه کرد:

۱. منظور از جاهلیت در فرهنگ دینی ما و منظومه فکری رهبری، مفهومی است؛ در مقابل عقلانیت و بر حالتی اطلاق می‌شود که فرد از مسیر عبودیت حق تعالی منحرف شده و شهوت و غضب بر زندگی‌اش غلبه یافته و کارهایی را انجام دهد که با معیارهای حقیقی اسلام مخالف است.

۲. جاهلیت به معنای گفته‌شده، جهان‌شمول و زمان‌شمول است؛ یعنی در هر زمانی و هر جامعه‌ای که شاخص‌های جاهلیت یافت شود، آن جامعه، جامعه جاهلی است؛ علی‌رغم پیشرفت علم و تکنولوژی در جامعه امروزی در عصر حاضر، شاهد بازگشت به جاهلیت اما با شیوه‌ها و ابزار مدرن هستیم؛ جاهلیتی که بیش‌ازپیش گریبان گیر زنان در جوامع مختلف اسلامی و غیر اسلامی بوده است.

۳. در منظومه فکری رهبری، مظاهر متعددی برای جاهلیت زنان بیان گردیده که غالباً ره‌آورد غرب می‌باشند. چهار مورد عمده این مظاهر عبارتند از: ۱. نگاه شی‌ءانگارانه و منفعب‌طلبانه به زن؛ اساس فرهنگ غرب این است که زن را به منزله یک کالا و یک وسیله تمتع برای مرد در جامعه عرضه بکند؛ ۲. تبرّج و خودنمایی زنان؛ ۳. رواج فحشاء؛ ۴. خشونت علیه زنان.

۴. رهبر معظم انقلاب جهت برون‌رفت و رهایی از جاهلیت، راهکارهایی را ترسیم نموده‌اند؛ از جمله: ۱. نهادینه کردن نگاه متعالی، عزّت‌بخش و رشدآفرین اسلام به زن؛ ۲. اولویت دادن به همسررداری و تربیت فرزندان؛ ۳. ورود زن در تمام عرصه‌ها با رعایت حجاب و مرز بین محرم و نامحرم؛ ۴. پرهیز از مدگرایی و مصرف‌گرایی؛ ۵. ترویج فرهنگ و روحیه اسلامی؛ ۶. تعمیق شناخت و ایمان خود.

۵. با نظر به بیانات رهبری، ایشان بیش از هر چیز بر لزوم نقد سبک زندگی مدرن به‌عنوان نماد ظهور جاهلیت مدرن و ضرورت ارائه فکر و ایده برای تحقّق سبک زندگی اسلامی تأکید داشته‌اند که این امر توجه بیشتر متولیان فرهنگی کشور را برای تحقّق اهداف و آرمان‌های ایشان می‌طلبد تا این‌که نظام اسلامی از تهاجم سهمگین غرب به سلامت عبور نماید و سبک زندگی اسلامی به تمدن‌سازی نوین اسلامی در

جوامع اسلامی و دیگر جوامع بشری منتهی گردد.

منابع

* قرآن کریم

۱. شفیع سرورستانی، اسماعیل (۱۳۸۸)، *جاهلیت مدرن در رویارویی با امام زمان؟ عج؟*، تهران، موعود عصر.
۲. طبیب، سید عبد الحسین (۱۳۷۸)، *اطیب البیان فی تفسیر القرآن*، تهران، اسلام، چ دوم.
۳. قرآنتی، محسن (۱۳۸۳)، *تفسیر نور*، تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن. چاپ یازدهم.
۴. قرشی، علی اکبر (۱۳۷۱)، *قاموس قرآن*، تهران، دارالکتب الاسلامیه. چ ششم.
۵. کلینی الرازی، محمد بن یعقوب (۱۳۶۵)، *الاصول من الکافی*، تهران، دارالکتب الاسلامیه.
۶. مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۴)، *بحار الانوار*، بیروت، مؤسسه الوفاء.
۷. مطهری، مرتضی (۱۳۶۹)، *نظام حقوق زن در اسلام*، تهران، صدرا. چاپ ۱۴.
۸. مکارم شیرازی، ناصر و همکاران (۱۳۷۴)، *تفسیر نمونه*، تهران، دارالکتب الاسلامیه. چ ۴۵.
۹. ملکی، هادی (۱۳۸۴)، *بررسی خلافت امیرالمؤمنین؟! بزرگین معاویه*، تهران، زعیم.
۱۰. نجفی خمینی، محمد جواد (۱۳۸۹م)، *تفسیر آسان*، تهران، اسلامیه، چ ۱.
۱۱. نصیری، محمد (۱۳۸۶)، *تاریخ تحلیلی صدر اسلام*، قم: دفتر نشر معارف.

سایت‌ها:

۱. پارسا پرس، شنبه ۱۵ آبان، ۱۳۸۹
۲. خامنه‌ای، سیدعلی، (۱۳۹۱ / ۰۴ / ۲۱)، بیانات در دیدار شرکت‌کنندگان در اجلاس جهانی «زنان و بیداری اسلامی». در پایگاه اطلاع‌رسانی مقام معظم رهبری به نشانی: www.leader.ir
۳. خامنه‌ای، سیدعلی، (۱۳۷۰ / ۰۸ / ۲۲)، سخنرانی در دیدار با جمع کثیری از پرستاران، به مناسبت میلاد حضرت زینب کبری؟ عها؟ و روز پرستار، در پایگاه اطلاع‌رسانی مقام معظم رهبری به آدرس www.leader.ir
۴. خامنه‌ای، سیدعلی، (۱۳۷۱ / ۰۹ / ۲۵)، بیانات در دیدار گروهی از زنان، به مناسبت فرخنده میلاد حضرت زهرا؟ عها؟ و «روز زن» در پایگاه اطلاع‌رسانی مقام معظم رهبری به آدرس www.leader.ir
۵. خامنه‌ای، سیدعلی، (۱۳۷۹ / ۰۶ / ۳۰)، بیانات در دیدار با گروه کثیری از بانوان، در پایگاه اطلاع‌رسانی مقام معظم رهبری به آدرس www.leader.ir
۶. خامنه‌ای، سیدعلی، (۱۳۷۵ / ۰۱ / ۲۸)، در دیدار پرسنل و فرماندهان ارتش، در پایگاه اطلاع‌رسانی مقام معظم رهبری به آدرس www.leader.ir
۷. خامنه‌ای، سیدعلی، (۱۳۹۲ / ۰۲ / ۱۱)، بیانات در دیدار جمعی از مداحان، در پایگاه اطلاع‌رسانی مقام معظم رهبری به آدرس www.leader.ir
۸. خامنه‌ای، سیدعلی، (۷۵ / ۱۲ / ۲۰)، بیانات در اجتماع بانوان خوزستان، در پایگاه اطلاع‌رسانی مقام معظم رهبری به آدرس www.leader.ir
۹. خامنه‌ای، سیدعلی، (۱۳۶۸ / ۱۰ / ۲۶)، بیانات در دیدار با جمع کثیری از زنان شهرهای تهران، تبریز، اصفهان، کرمان، قم، قزوین، یزد، کرج و استان‌های چهارمحال و بختیاری

- و مازندران، در پایگاه اطلاع‌رسانی مقام معظم رهبری به آدرس www.leader.ir
۱۰. خبرگزاری مهر، ۱۳۹۵/۰۸/۰۸، کد خبر 95080805155.
۱۱. سلامت نیوز، ۱۷ خرداد، ۱۳۹۴، کد خبر ۱۵۰۶۰۸.
۱۲. شبکه خبر، سه‌شنبه، ۱۹ خرداد، ۱۳۹۴.